

BODRUM KAZASI'NDA ASAR-I ATİKA ve MÜZECİLİK

Ancient Works And Museum In Bodrum District

Dr. Öğretim Üyesi, Arzu BAYKARA TAŞKAYA

Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü Kütahya/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1712-4881>

ÖZET

Tarihi çok eskilere dayanan Menteşe Sancağı'na bağlı olan Bodrum Kazası, tam bir eski eser deposudur. Osmanlı Devleti'nin yönetimine girmeden evvel de Bodrum Kalesi'nin kendisi başlı başına tarihi şaheserdir. Osmanlı Devleti'nde arkeoloji çalışmalarının başlaması, XIX. yüzyılın başlarındadır. Maalesef kazı çalışması yapmak için araştırma izni alanların hepsi yabancıdır. Kazı izinleri bir yıllık periyodlar halinde verilmiş; devlet daha sonra memnun kaldığı takdirde; bu izinleri uzatma yoluna gitmiştir. Yine en büyük sorun, tarihi eserlerin yurt dışına kaçırılmasıdır. Bodrum Kazası'ndaki kazı bölgesi kale ve Etrim civarındadır. Tarihi eserlerin bir kısmı İstanbul 'a Müzeyi Hümayu'na yollanmıştır. İngilizlere verilen kazı izinleriyle İngiltere Devleti'ne çıkardığı eski eserleri kendi ülkesine götürmek için izin verilmiştir. Bölgeye yapılan araştırma ve inceleme gezileri de oldukça fazladır. Özellikle bilim adamlarından oluşan uzmanlar, gruplar veya bu bölgenin tarihine meraklı olan kişiler devletten izin alarak bölgeye gelmek istemiştir. 1919 'den itibaren İtalyanların Bodrum Kazası'nı işgaliyle beraber, bölgede yağma ve talan yapmaya başlaması bir olmuştur. İtalyanlar, kaledeki eserleri memleketlerine götürmekten de geri durmamışlardır. Bodrum Kalesi'ne yapılan İtalyan yağması dışında kalenin içindeki önemli taşları İngiliz Sefareti'nin istediğini biliyoruz. Osmanlı Devleti bu taşlara sahip çıkmış; taşları vermemiştir. Çalışmamızda arşiv belgelerinin izinde Bodrum Kazası'nda bulunan tarihi eserlerin durumuna değindik.

Anahtar Kelimeler: Menteşe Sancağı, Bodrum Kazası, Kazı, Seyahatler, Kale ve Yabancı Tahribatı

ABSTRACT

Bodrum District connected Sanjak of Menteşe, whose history goes back a long way, is a complete storage of antiquities. Before it came under the rule of the Ottoman State, Bodrum Castle itself is a historical masterpiece. The beginning of archeology studies in the Ottoman Empire, XIX. is the beginning of the century. Unfortunately, all those who received research permission for excavation are foreigners. Excavation permits were given in one-year periods; the state later opted to extend these permits if satisfied. Unfortunately, the biggest problem is the smuggling of historical artifacts abroad. The excavation area in Bodrum District is around the castle and Etrim. Some of the historical artifacts were sent to the Big Museum of Istanbul. With the excavation permits given to the British, permission was given to the British State to take the ancient artifacts to their own country. Research and study trips to the region are also quite high. Especially experts, groups consisting of scientists or people interested in the history of this region wanted to come to the region with the permission of the state. With the arrival of the Italians in Bodrum District from 1919, the pillage and plundering in the region was one. Italians did not hesitate to take the artifacts in the castle to their homeland. Apart from the Italian plunder of the Bodrum Castle, we see that the British embassy wanted the important stones in the castle. The Ottoman State took care of these stones; He did not give the stones. In our study, we touched on the status of the historical artifacts found in Bodrum District, following the archive documents.

Key Words: Sanjak of Menteşe , Bodrum District, Excavation, Travels, Castle and Foreign Destruction

1. GİRİŞ

1879 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'nde Aydın Vilayeti'nin 4 sancak, 5 merkez nahiyesiyle, 34 kazaya ayrılmış olduğu görülür¹. Menteşe Sancağı, Milas, Bodrum, Bozüyük, Tavas, Marmaris, Köyceğiz, Mekri (Fethiye) Kazalarından oluşmaktadır. Menteşe Sancağı'nın yüzölçümü 13.239 kilometredir. Muğla 2050, Milas 1863, Bodrum 787, Marmaris 1390, Köyceğiz 2660, Mekri 4489 km2 genişliğinde olup bunların içinde en küçükü Bodrum'dur(Cevad Sami –Hüseyin Hüsnü ,2000: 8).

Makalede, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan belgelerin izinde OsmanlıDevletinde Bodrum Kazası'nda tarihi eserlere, arkeolojik kazılara ve müzeciliğe değinilmiştir. Tarihi eserler ve arkeolojik çalışmaların anlatımıyla beraber; Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik durumu hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bodrum kale dışında birçok önemli tarihi eseri de barındırmaktadır. Mouselleum

¹ Aydın Vilayeti Salnamelerinden derlenmiştir. Bölge tarihinin ayrıntılı incelemesi için Baykara ,2013.

kalıntıları, Mars tapınağı, Apollon Stoası, Mindos Kapısı, Antik tiyatronun da dâhil olduğu birçok tarihi yer bulunmaktadır (Ross,1852, 35-38)². Antik Tiyatro bugünkü yerinde hala bulunmaktadır ve sağlam durumdadır. Mars Tapınağı ve Apollon Stoası birbirine yakın olmakla beraber tiyatronun sol tarafında yer alır. Tiyatronun sağ tarafında ise Mindos'a giden yolun bulunduğu Mindos Kapısı bulunur. Bodrum Kazası'nın tarihi eser yönünden bu kadar geniş olmasına karşın herhangi bir müze teşebbüsüne geçilmemesi bir yana, bu eserlerin toplanması için bile çaba yoktur. Buraya gelen kişiler, tarihi yerleri izin almak kaydıyla gezmektedirler. Yine muhtelif defalar eserlerin korunması için eski eserlerin restore ve tamirine ruhsat verilmesi için istekler bildirilir.

Harita 1. Muğla Fiziki Haritası (Duran, 1996,27)

XX. yüzyılda Bodrum, tarihi eser bakımından daha gözde bir mekân olmuş ve yabancıların ilgi odağı haline gelmiştir. 14 Ekim 1918(8 Ramazan 1337) tarihinde, 1918 yılında ilmi araştırma yapmak için Aydın Vilayeti'ne gelen Alman Arkeoloji Müessesesi birinci Müdürü G. Karo ve ikinci müdürü Horberet Kanavkos'un Bodrum Kalesi'nde izinsiz olarak kazı yapmalarının engellendiği belirtilir. Ayrıca Karargahı Umumi İstihbarat Şubesi'nden Aydın ,Milas ve Bodrum izinsiz olarak yapılan kazılarının engellendiği bildirilir(BOA,DH.EUM.SSM.,33 , 23).

Bodrum'un tarihi değerleri, devlet tarafından korunmaya çalışılmıştır. Bu amaçla XX. yüzyılda merkezden gelen vesikalarda da bir artış gözlendiği görülür. Osmanlı Devleti'nin topraklarında bulunan ancak Avrupalıların, kendi tarihi mirası olduğunu iddia ettikleri eski eserler, imparatorlukta eski eserler hakkında nizamların ve müze kurumunun var olmadığı bir devirde bunları m ülkelerine taşıyıp götürmeleri, Batılılaşmanın bir göstergesi olarak yansıtılmıştır. Anadolu'daki eski eserleri, siyasi güçlerini kullanarak ülkelere taşıyan Avrupa Devletleri, müze kurumunun teşkil edilip eski eserler hukukunun Osmanlı Devleti'nde yürürlüğe girmesiyle talan düzenine son vermişlerdir. Sadece payitaht İstanbul'da değil, Osmanlı taşrasında da müzecilik geliştirilmeye çalışılmış, büyük önem taşıyan antik kalıntılar haricinde, diğer taşınabilir kültür varlıkları olan eski eserler, belirli noktalarda toplanarak koruma altına alınmaya çalışılmıştır .

Osmanlı Devleti hukuk sisteminde eski eserlerle ilgili ilk genel hüküm, 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunnamesininin 133. maddesidir ve "*Hayrat-ı Şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve âsâr-ı mevzu'd-ıyı hedm ve tahrib ve yahud bazı mahallerini kırıp rahnedâr...*" şeklinde olup tarihi eserler zarar

².Mindos Kalıntıları için bkz: Newton -Pullan, 1862,574 vd .

verenlere getirilen cezalar hakkındadır. Yorumu göre değişebilecek olan bu genel hüküm çok yetersizdir. Fakat 1869'a kadar Osmanlı kanunlarında eski eserlerle ilgili tek maddedir (Çal, 1997:391).

Kazı ruhsatları ile ilgili kanunlar oldukça yetersizdir. Kazı yapan kişilerin kazıyı kötüye kullanmasına da a izin vermektedir. Bodrum'da kazı yapılan dönemde 26 Nisan 1863(H 18 Zilkade 1280) tarihli emirnamede geçen maddelerin hükmü olduğunu ve buna göre kazı ruhsatı alındığını görüyoruz. Bu asarı atika kanununda kazı ruhsatları ile ilgili maddede "... *Bulunacak asar-ı atıkada ikili olanlardan birer adedi Devlet-i Aliyye Müzesi için alınacak, birli olanları kendisine terk olunmak ve bir mahalle alâmet ve yahûd sâ'ir suretle vaz' olunmuş âsâr-ı atıka merkez olduğu mahalden ihrâc olunmamak...*" şartıyla izin verileceği belirtilmiştir. İlk nizamnameye göre kazıda elde edilen eserlerin -sikkeler hariç- yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Ayrıca "kazı" faaliyeti sadece toprak altındaki eserlerin toprak üstüne çıkarılması şeklinde sınırlanmıştır. Kazı ve yüzey araştırması yapacak arkeologlar resmi izin alarak, yürürlükte olan nizamnamenin kendilerine verdikleri haklar çerçevesinde kazılarını gerçekleştirmeye başlamıştır. 1874'ten itibaren nizamname, sahadaki hiyerarşiyi karmaşık hale getirmiş, arkeologların Osmanlı memurları tarafından gözlenmesi öngörülmüştür. Bu nizamname, çok büyük yenilikler getirmemiş vilayetlerdeki yerel yetkilileri, izin almış yabancı faaliyetlerini denetlemekle ve belirli koşullara uyup uymadıklarını doğrulamakla görevlendirmiştir.

1869 tarihinde yayımlanan diğer Asâr-ı Atıka Nizamnamesi ise 7 maddeden ibarettir, en önemli maddesi, kazıda ele geçirilen eserlerin, sikkeler hariç yurt dışına çıkarılamayacağı, yurt içinde satışının serbest olduğu, devlete satın almada öncelik tanınması ile alakalıdır. İkinci önemli madde ise, kazı işinin yalnızca toprak altındakiler için geçerli olduğunu, toprak üstündeki eserlere dokunulamayacağını hükme bağlamaktadır. Devletin ilk kazı ruhsatlarında çift olan eserlerin birini alma hakkından vazgeçerek, çıkan eserleri tamamen şahıslara bıraktığı, buna karşılık eserlerin yurt dışına çıkarılamayacağı gibi çok önemli bir sınırlama getirdiği görülür (Çal, 1997,392).1874 Nizamnamesinde kazıda çıkan eserlerin üçte birinin hafire bırakılarak; yurt dışına çıkarılışına izin verildiği düşünülürse, bu sınırlamanın önemi daha iyi anlaşılır. Bu iki maddeden başka eski eser tanımının yapıldığı 1. ve 2. maddelerin dışında kalan bütün maddeler kazıyla ilgilidir. Bunlardan, özellikle ünlü 3. madde üzerinde durmak gerekir. Buna göre kazıdan çıkarılan eserlerin üçte biri kazıyı yapana, üçte biri devlete, üçte biri ise toprak sahibine kalıyordu. Kazıyı yapan, hakkına düşen kısmı yurt dışına çıkarabiliyordu (Çal, 1997:392).

Osmanlı Devleti 'nin eski eserlerle ilgili çıkardığı kanunlar göz önüne alındığında kazı yapanın büyük avantaja sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 1874 yılındaki Nizamnamede kazı yapan şahıslara eserleri yurt dışına götürmesi için izin verilmesiyle olay tarihi eserleri yağmalamaya dönüşmüştür.

2. KAZI RUHSATLARI

Arkeolojik kazıları ve yüzey araştırmalarını nizama sokan bir hukuk olmadığından, ancak padişahın emri yahut izniyle eski eserlerin korunması mümkündü. Aslında taşınır-taşınmaz eski eserlerin korunması ve/veya tasarrufu ile ilgili olan bu husus, daha önceki dönemlerde de benzer emir ve izinlere tabiydi. Taşrada ise yabancıların eski eserlerle ilgili faaliyetlerini gözetleme işi Maarif Müdürlükleri'nin memurları tarafından yürütülmekteydi. Zira hem Müze-i Hümayun, hem de eski eserlerle ilgili meseleler, Maarif Nezareti'nin yasal sorumluluğundaydı. Memurlar, yabancıların faaliyetlerini gözetlemek ve merkeze bunu rapor etmekle yükümlüydüler. Ancak bu memurların çoğu sancak veya kaza merkezlerinde çalıştıklarından, vazifelerini başarılı bir şekilde yürütemiyorlardı. Bu yüzden bu gözetleme ağı, daha sonra valileri ve kaymakamları, büyük yerleşim yerlerinde idadi müdürlerini, küçük kentlerde rüştiye öğretmenlerini, polisi ve jandarmaları da içerir hale getirerek genişletilmişti. Bu sebeple merkezden araştırma izni verilen yabancılar hakkında enformasyon, valilik ve kaymakamlıklara yazılı olarak bildiriliyordu. Kazı sahaları ve yüzeyde eserler bulunan antik alanlar da hükümetin atadığı görevlilerce muhafaza ediliyordu. Bekçiler, ziyaretçilere sahada geçirdikleri bütün süre boyunca eşlik edecek ve onların en küçük bir taş dahi almadığından, kazı alanındaki eserlerin fotoğraflarını çekmediklerinden ve kalıplarını çıkarmadıklarından emin olacaklardı.

1874 yılındaki Eski Eser Nizamnamesi'nde 12. maddede kazı izni verilmesi belirli şartlara bağlanır ki, günümüzdeki uygulama da aynı esaslara dayanmaktadır: Öncelikle Hafir kazı yapmak istediği yerin haritasını çıkarıp müracaat eder. Nezaret ,eski eserler ve devletin menfaatleri bakımından bir araştırma yaptıktan sonra, şayet yer şahıs mülkünde ise şahsın rızası alındıktan sonra kazı izni verir ve bu izni iptal etme hakkını elinde tutmaktadır(Çal,1997,393). Eski eser bulmak amacıyla yapılan kazılar sadece yabancı arkeologlar tarafından değil, Osmanlı tebaası olan yerli unsurlar tarafından da gerçekleştirilmiştir. İlk

hazırlanan eski eserler nizamnamesine göre hafriyat yapan kişi, bulduğu eserin değerinin üçte ikisine sahiptir. Bu sebeple ahaliden hazine peşinde koşan bazı kişilerin resmi izinle yahut kaçak olarak kazı yaptıkları bilinmektedir. Resmi izinle kazı yapan kişi, bulduğu eseri üç gün içinde yerel idareye bildirmek ve eseri sattıktan sonra ise bedelin üçte birini devlete ödemek zorundaydı.

Bodrum ve başka alanlarda da kazı yapan şahıslar genellikle yabancıdır. İzin talebinde bulunan şahıslar konsoloslukları araya sokarak işlerini halletmeye çalışmışlardır. Bodrum'da kazı yapmak için ilk izin isteyen kişi İngiltere Konsolos vekili Mr Newton 'dur.5 Ocak 1856 (Hicri 26 Rebiulahir 1272) tarihinde Tophaneyi Amire Müşirliği 'ne yazılan belgede Midilli'de ikamet eden İngiltere Konsolos vekili Mr Newton'a Bodrum ve limanının çevresinde kazı yapmak için pusula gönderildiğinden, bu konuda görüş bildirilmesi istenmiştir(BOA, HR.MKT.,131,61). Şahıs verdiği bu belgeden on gün sonra talebini yeniler. 15 Ocak 1856 (7 Cemazievvel 1272) tarihinde İngiltere'nin Midilli'deki konsolos vekili Mr Newton Bodrum ve Nasher Limanı'nda eski eser kazısı için bazı yerlere gitmesi için izin verilmesini talep eder (BOA, HR.MKT.132,85).Bu talepten de herhangi bir sonuç alamayan Newton, bir ay geçtikten sonra beklediği izni alır. 6 Şubat 1856(29 Cemazievvel 1272) tarihinde Mr Newton, Bodrum merkez ve Nasher Limanı civarında eski eserleri araştırmak için başvuru yapmıştır. Sefareten aldığı izinle şahsın çıkaracağı eser tekse kendisine, antikalarından iki tane olandan birini Osmanlı Devleti'ne bırakılması kaydıyla başvuru yaptığı tarihten itibaren bir yıl süreyle yeniden izin istemiştir. Çıkardığı antika eserleri ise 6 ay süre ile yurt dışına götürme izni almıştır. Bu kazı, mahalli alanda yapıldığından bölgedeki yöneticilerden izin almak koşuluyla, her türlü yardımı sağlamayı vadeden hükümet; kazı yapılmasına ruhsat izni vermiştir(BOA, HR,MKT,135,41).

30 Ekim 1856(1 Rebiül Evvel 1273) tarihinde Midilli İngiltere Konsolos vekili Mr Newton'a bulduğu eski eserlerin birer adedini çeşitli cinsten olan eserleri kendine alması ve yurtdışın götürmesine izin verilmesi ve iki adedini de Saltanat-ı Seniyye'ye vermek şartıyla anlaşmanın başladığı tarihten itibaren bir yıl süreyle Bodrum ve çevresinde kazı yapma izni verildiği bildirilir. Yerel idarecilerce, bu şahsa her türlü kolaylığın sağlanması istenir (BOA, A.AMD,72,1).11 Kasım 1856 (13 Rebiülevvel 1273) tarihinde Mr Newton , aynı şartlarla bir yıl daha izin alır (BOA, HR.MKT, 166, 58). İngiltere Midilli Konsolos Vekili Mr. Newton yine Bodrum'un Mandalyat Köyü'nde de kazı talebinde bulunmuştur. 10 Kasım 1856 (13 Rebiülevvel 1273) tarihinde Bodrum ve Mandalyat Köyü civarında asar-ı atika çıkarması için başvuru yapmıştır. Sefareten aldığı izinle şahsın çıkaracağı eser tekse kendisine, çıkaracakları antikalarından iki tane olandan birini Osmanlı Devleti'ne bırakılması kaydıyla başvuru yaptığı tarihten itibaren bir yıl süreyle yeniden izin istemiştir. Bu kazı, mahalli alanda yapıldığından bölgedeki yöneticilerden izin almak koşuluyla, her türlü yardımı sağlamayı vadeden hükümet; kazı yapılmasına yeniden ruhsat izni vermiştir(BOA, HR.SYS,2931 ,74).

16 Temmuz 1856 (4 Zilhicce 1274) tarihinde Mr. Newton Midilli Kaymakamlığı'na yazdığı evrakta yine Bodrum ve Nasher Limanı çevresinde aynı şartlarla bir yıl daha izin istemiştir (BOA, HR. MKT. 246, 48). Mr Newton, kazı yapma yetkisini aldıktan sonra tüm gücünü kullanarak mahalli idarecilerden maddi yardım da görmüştür. 23 Ocak 1857 (27 Cemazievvel 1273) tarihinde Midilli'de İngiltere Konsolosluğu Bodrum taraflarında eski eser araştırması yapan Mr Newton'a eski eserleri çıkarmak için harcayacağı parayı Osmanlı Devleti'den talep etmiştir. Şahsın kendisinden senet alınmış, istediği paranın Bodrum Mal Sandığı'ndan karşılanması istenmiştir(BOA, HR. MKT, 174, 71).Burada ilginç olan eserlerin birçoğunun yurt dışına çıkarılırken, bunların parasını da Osmanlı Hükümeti tarafından ödemesidir. Bu şahıs hemen hemen bir yıl devletten aldığı izinlerle Bodrum'da kazı çalışmalarını sürdürmüştü; bu çalışmalar için mahalli idarecilerden büyük destek sağlamıştır. Kazı çalışmaları sonucu çıkan eserlerin birçoğunu da kendi ülkesi olan İngiltere'ye götürmüştür.

10 Temmuz 1858 (28 Zilkade 1274) tarihinde Midilli'de bulunan İngiltere konsolos vekilinin Mr. Koto'nun Bodrum ve civarında eski eser çıkarılması için kazı yapmasına 13 Temmuz dan itibaren bir sene süreyle ruhsat verilmiştir. Kazı yaptığı zamandan itibaren kadar geçen süre dahilinde eserlerden birer tanesinin Saltanat-ı Seniyye müzesine konulması diğerlerinin de İngiltere'ye nakline izin verilmiştir (BOA, İ.HR..156 , 8335). 10 Ağustos 1858 (29 Zilhicce 1274)'daki belgede şahsa verilen izin yenilenir(BOA,HR.MKT, 250 ,60).

Kazı yapmak için izin isteyen üçüncü şahıs yine İngilizlerdir. 28 Mayıs 1894 (23 Zilkade 1311) tarihinde Bodrum'da kazı yapılacak mahalleri araştırmak için tavsiyename verilmesi için tahrir isteyen İngiltere Devleti tebaasından Mr Paton adlı muallimin Hariciye Nezareti'ne gerekli başvuruyu yapar. Kazı yapmak

için izin verilmesini istemiştir. Çıkaracakları mahallerde resmi ruhsat almadan keşifatta bulunma isteğinin yerine getirilemeyeceği, ruhsat talebinde bulunmaları durumunda ise gereğinin yapılacağı bildirilmiştir (BOA,MF.MKT. 208, 29). 6 Haziran 1894 tarihli belgede Bodrum'da arkeolojik kazı yapmak isteyen Mr Paton ,isimli şahsa Maarif Nezareti'nden gönderilen belgede kazı yapmak istediğinin reddedildiği bildirilmiştir. Yine bu şahıs ruhsat alabilmek için konsoloslukları devreye sokmuş; hafriyat mahallini muayene etmiş, kendisine tavsiyename verilmesi için konsolosluklara da başvurmuştur. Maarif Nezareti ruhsattan evvel keşifte bulunulmasını uygun görmediği için şahsa izin vermemiştir(BOA,HR.TH.142,56) .

16 Eylül 1895(26 Rebiülevvel 1313) tarihinde Bodrum Kazası'nın Etrim ve Gökçeler köylerinde sazlıklardan oluşan alanda ve civarında Kalimnoz'da oturan İngiliz Vilyam Batum eski eser arama ruhsatı için başvurur. Hükümet, mahallerin öncelikle incelenmesi gerektiğini; şahsın kazı yapmak için gerekli şartları yerine getirip getiremeyeceğinin incelenmesi gerektiğini belirtir (BOA, MF. MKT. , 282, 73).Karyenin hudutlarında Gökçeler Kule'sine ve kuzey Kızılkaya Boğazı'na kadar 1500 dönüm arazi ile batıda Kaban Deresi'ne kadar 1000 dönümlük bir alanda inceleme yapılmak istenmektedir. Kayalık tepeler, kulenin bulunduğu taraflarda dahi doğru düzgün bir yerleşim bulunmamakla birlikte, arazi tarlalardan meydana gelmektedir. Eğer araştırma yapılacaksa o civarda şahıslara ait olan özel mülklerden de izin alınmasının gerekliliği bildirilir (BOA, MF, MKT,282,73). Maarif Vekâleti'nce özel mülkiyetteki arazilerin sahibine lazım gelen kefalet akçesinin verilmesiyle ruhsat verilmesi için mahzur olmadığı belirtilmiştir(Bknz: Kazı Alanı **EK 2**). Arşivde ruhsatın verilip verilmediği hakkında başka bir evrak bulamadık.

Mısır'ın İngiltere konsolosu Bilyoti Bodrum Kazası'nda bir müddet kazı izni almıştır. Bu şahıs 25 Temmuz 1859 ve 22 Ağustos 1883 yılları arasında Rodos Adası'ndaki önemli yerlerde kazı yapan ve hakkında sürekli usulsüzlükler görülen bir şahıstır.Rodos'ta kazı yaptığı yıllarda hakkında sürekli kaçakçılık haberleriyle dolu belgeler olsa da ;Osmanlı Devleti konsoloslukların da yaptığı baskılarla ,şahsa Rodos'ta Kalavanoz Köyü'nde Şane ve Monolitos Köylerinde eski eser çıkarması için maalesef çok uzun yıllar izin verilmiştir (Baykara Taşkaya,2020:257-258). 1874 yılındaki Eski Eser Nizamnamesi'nde 12. maddede kazı izni verilmesi belirli şartlara bağlanır ki günümüzdeki uygulama da aynı esaslara dayanmaktadır: Hafir kazı yapmak istediği yerin haritasını çıkarıp müracaat eder. Nezaret eski eserler ve devletin menfaatleri bakımından bir araştırma yaptıktan sonra, şayet yer şahıs mülkünde ise şahsın rızası alındıktan sonra kazı izni verir ve devlet ,bu izni iptal etme hakkını elinde tutmaktadır(Çal,1997,393). 13 Şubat 1865 tarihinde Mısır İngiltere konsolosu Bilyoti'nin Bodrum'da satın aldığı arazideki asar-ı atikanın çıkarılmasından başlayarak ve İngiltere'ye nakledilmesine kadar geçen süre dahilinde kendisine gösterilen yardımdan ötürü teşekkürlerini bildiren yazısı Hariciye Nezareti'ne yollanır. Şahıs teşekkürlerini *"İngiltere Müzesi Osmanlı Devletinden gelen eserlerle büyük bir zenginliğe kavuşmuştur* diye belirtmiştir(BOA,HR,TO,241,68). 13 Şubat 1865(17 Ramazan 1281) tarihinde İngiltere'nin tebaasından Mösyö Bilyoti Bodrum ve çevresinde de faaliyetlerde bulunmuş; çıkarmış olduğu eski eserlerden adedi fazla olanlarından birer tanesinin Saltanat-ı Seniyye müzesine konulması diğerlerinin de İngiltere'ye nakline izin verilmesi, bulunulan mahallerden eski eserlerin ihracının serbest kalması, devlete ait bulunmayan yerlerden elde edilecek olan eski eserin şahsın iznine bağlı olacağı bildirilmiştir. Devlet asarı atıklarının korunması ve toplanması için çalışılmasının gerekliliğini sürekli hatırlatsa da ;şahıs kendi arazisinden çıkardığı eserlerin kendi ülkesine taşımaktan geri durmamıştır (BOA,HR,MKT,510,73). Bu duruma Osmanlı Devleti de izin vermiştir. İngiliz Devleti vatandaşlarına verilen izinler Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişmiş;değerli eserler yurtdışına götürülmüştür.

Tarihi eser ve değerli ürün arayışı, sadece kazılar yoluyla toprak altında değil su altında da devam etmiştir. 2 Nisan 1900 (1 Zilhicce 1317) tarihli belgede batık gemilerden altın,önemli eserler çıkarmak amacıyla bu çıkartılacak olan hazineden iki milyon liralık gelir elde etmek için Akdeniz, Darboğazı, İbsara ,İkerya ,Boğçeada karşısında , Bodrum körfezi ve Marya ve Behram,Taşoz,Limni adalarının önünde ,Bahri Sefid ³ve Bahri Siyah(Karadeniz) civarında Midilli Dalyanları Dalyancıbaşı El-hac Süleyman su altında araştırma yapmak için izin istemiştir. Gerekli olan memurların tayin edilmesiyle alet ve edevat sağlanmasıyla ,dalgıç yevmiyelere şahsa ait olmak üzere izin istenir. Deniz altında arayacakları şeylerin eğer bulunursa masrafa dahil edilmesi istenirken; bir şey çıkarılmaz ise zarar ve ziyanın talep edilmeyeceği, padişah adına sualtında araştırma yapmak istendiği bildirilmiştir (BOA,YPRK.ASK. , 160 ,

³ Bahri Sefid, aslında **Cezayir-i Bahr-i Sefid** olarak geçer. Vilayet ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında 1553 yılında Anadolu Beylerbeyliği'nden Kocaeli, Sığla, Biga; Rumeli Beylerbeyliği'nden ise Eğriboz,İnebahtı ,Mezistre,Karheli, ve Midilli Sancakları eklenerek kurulmuştur. Ünal, 2002,251-261.

8).Bu talep bölgeyle ilgili olarak ilk sualtı araştırması iznidir. Arşivde başka bir evrak olmadığı için şahsa iznin verilip verilmediğini bilemiyoruz.

Bodrum İlçesinde Kurtuluş Savaşının sürdüğü bir dönemde kazı izinlerinin devam ettiği görülür. Bu sefer Osmanlı Devleti'nden farklı olarak eski eserleri yağmalayan bir zihniyetten uzaklaşıldığı görülmektedir.29 Aralık 1922 tarihinde Kariye' nin Gökmallar havalisinde hafriyat yapan Rodos'taki Asar-ı Atika Heyeti'nin Alazeytin Kazası'nda Bodrum civarında da kazı yapmak arzusunda olduğu bildirilir. Kazı için Hariciye Nezareti'nce mahzur bulunmadığı ancak; istenilen işin uygun olup olmadığının fenni heyet tarafından tasdik edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu iş için İtalya Fevkalade Komiserliği, Türkiye Memuriyeti tarafına şifahi taktir gönderilmiştir(BOA, HR.İM. , 64, 53).Arşivde kazı iznin verilip verilmediği hakkında herhangi bir belge bulamadık.

George F. Bass, ilk kez 1960'ta Bodrum, Gelidonya Burnu'nda çalışmalarına başladı ve bu çalışma bir arkeolog tarafından yürütülen ilk denizaltı kazısı olarak bilim tarihine geçti.George F. Bass, bu adımla Türk ve Dünya arkeolojisinde yeni bir çağ başlatmış oldu. Güneybatı Anadolu'da Bodrum ve Finike sahillerinde Amerika'da Pensilvanya Üniversitesi adına George F. Bass su altı arkeolojik hafriyatına izin verilmesi için başvuru yapmış; 6 Haziran 1960 tarihinde Milli Müdafaa ve Dahiliye Vekaleti'nin ,Maarif Vekaleti'nin kararıyla kişiye izin verilmiştir(BCA ,30-18-1-2 ; 154 - 92 – 16).Bu iznin daha sonra tekrar istendiğini görüyoruz. 5 Eylül 1974 tarihinde bu şahsa bu sefer American İnstitute of Nautical Arheology adına izin verildiğini görüyoruz(BCA,30-18-1-2 ; 321 - 67 – 2) .

Bodrum'da Halikarnasos harabelerinde Danimarka'nın Aarhus Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Kristian Jeppesen'in başkanlığında üç kişilik bir heyet tarafından kazı yapılmasına izin verilmesi istenir. İçişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığının görüşlerinin alınmasıyla Milli Eğitim Bakanlığının 30 Ocak 1965 tarihli yazısıyla izin kararı verilmiştir(BCA,30-18-1-2; 183 - 8 – 12) .

Görüldüğü gibi kazı yapan yabancılar, bilim adamları ilim yapmakta olduklarını iddia ederek kazı alanlarında çıkardıkları eserleri kendi ülkelerine götürmüşlerdir. Buna aslında Osmanlı Devleti izin vermiştir. Kazı izni alan şahıslara Osmanlı Devleti ret cevabı vermesine rağmen; bunların konsoloslukların araya girmesiyle kazı izni alabildiklerini görüyoruz. Devlet bunları önlemeye çalışmışsa da maalesef pek de başarılı olamamıştır.

3. BODRUMA YAPILAN TARİHİ GEZİLER

Osmanlı Devleti'nde dışarıdan gelen şahıslar izin alarak seyahat etmek hakkına sahipti. Bodrum Kazası'nda kazı yapmak dışında buradaki tarihi yerleri gezip görmek; araştırma yapmakta olunan inceleme eserlerini tamamlamak amacıyla geziler düzenlendiğini görüyoruz. Devlet mümkün olduğunca gelen talepleri geri çevirmemiş; eserlere zarar vermemek şartıyla başvurulara olumlu cevap vermiştir. Genellikle gelen şahıslar tarihi eserlere ilgili ya da burayla ilgili araştırma yapan ressam, mimar, misyoner ve yazar gibi entelektüel şahıslardır.

Osmanlı Devleti tarihi eserlerin herhangi bir şekilde zarar görmesini engellemek istemiştir. Osmanlı Devleti hukuk sisteminde eski eserlerle ilgili ilk genel hüküm, 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinin 133. maddesidir ve "*Hayrat-ı Şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve âsâr-ı mevzu'd-ı hedm ve tahrib ve yahud bazı mahallerini kırıp rahnedâr...*" edenlerle ilgili verilecek olan cezalar hakkındadır. Yorumu göre değişebilecek olan bu genel hüküm çok yetersizdir. Fakat 1869'a kadar Osmanlı kanunlarında eski eserlerle ilgili tek maddedir (Çal, 1997,s.391).

1874 Asarı Atika Nizamnamesi'nde Meclis-i Maarif-i Kebirin teklif ettiği kanunla, 12. maddede kazı yapanların eserlerin sadece fotoğraf ve kalıplarını alabilmelerine izin vermektedir (Çal,1997,393).Bodrum Kazası 'na ilk gezi talebi 19 Aralık 1857 (H 2 Cemazievvel 1274) yılında Rodos şövalyelerinin eser ve resimlerini çekmek için Fransız Devleti vatandaşı Mösyö Salzman'ındır. (BOA,HR,MKT,220,63). 17 Şubat 1859 (16 Recep 1275)tarihinde bazı eski eserleri incelemek üzere Bodrum ve Kuşadası'na gidecek olan Fransalı Ressam Salzman'a gerekli kolaylığın gösterilmesi istenmiştir(BOA,HR.MKT , 276 , 94) .Yine 11 Nisan 1859(H 8 Ramazan 1275) 'de Ressam Salzman, Fransız Sefareti'nden izin aldıktan sonra Cezayir Bahri Sefid Valisi'ne yazdığı evrakta Rodos Kalesi'ndeki "**HARAB KALE** "adlı yeri görmek için ruhsat verilmesini ister. Şahsın kalenin resimlerini çekmesi ve ölçümler yapmasına, kalenin aynı zamanda idare merkezi olması dolayısıyla ,pek sıcak bakılmamıştır. Şahsın kaleyi gezme izni kabul edilmez ve şahsa diğer bölgelerde geçerli olmak üzere her türlü yardımın yapılması için yerel idarecilere bilgi verilir

(BOA,HR,MKT,284,36). 14 Nisan 1859(11 Ramazan 1275) tarihinde şahsa Rodos Kalesi hariç,diğer bölgelerde geçerli olmak üzere her türlü yardım yapılır ve gezi izni verilir(BOA,HR,MKT,284,83).

Bazen gezinti amacıyla gelenlerin yarattığı huzursuzlukların da belgelere yansıdığı görülmüştür. 17 Şubat 1893(30 Recep 1310) tarihli belgede olduğu gibi kazaya İngiliz lordlarını taşıyan Venüs adlı gemi yanaşmış; içinde bulunanlar kaleyi görmek istemiş; görmelerini engelleyen kale nöbetçisi Şakir Hasan izin vermeyince ,lordlara rehberlik eden dört kişi tarafından dövülmüştür. Durum, Redif Yüzbaşı tarafından ihbar edilmiş; yapılan incelemede durum İzmir Kalesi Topçu miralayına haber edilmiştir (BOA,Y.MTV,74,139).

Adaya çeşitli amaçlarla geziler yapıldığını görüyoruz. 2 Kasım 1900(1 Zilhicce 1317) tarihinde İngiliz tüccar bandıralı Nemçe posta vapurunun Bodrum'dan Rodos'a gelmiş olduğu Rodos'a gelen 15 kişiden birkaçının Rodos'a çıkararak kaleyi gezdikleri ve geri döndükleri Anadolu Şimendifer Hattı direktörünün de bu geziye eşlik ettiği bildirilmiştir(BOA, Y..PRK.ASK. , 160, 3). 6 Nisan 1905 (30 Muharrem 1323) tarihinde on ikisi esmer ve toplamda 16 mürettebat ile Şenilay Kaptan himayesindeki İngiliz bandıralı Semernak vapurunun, Bodrum Limanı'na gelerek kaza sahilinde avlanacaklarıyla ilgili olarak bilgi verilmiştir. Bu şahısların eşkıyaya karşı korunması özellikle vurgulanır(BOA ,Y..EE..KP,24 , 2343). 26 Şubat 1906 (R 13 Şubat 1321) tarihinde Dahiliye Nezareti Bahri Sefid Valisi Abidin tarafından yazılan telgrafta İstanköy'e 170 kişilik bir İngiliz hacı grubunun oradaki eski eserleri gördükten sonra Bodrum'a gittiklerini bildirilmiştir (BOA, DH,ŞFR, 343 , 84).

8 Eylül 1906 tarihinde asarı atika hocalarından olan bazı kişiler ile İngiltere ileri gelenlerinden olup beraberinde hanımlarıyla beraber yüz elli iki kadar bir İngiliz gezgin grubu "Arganot" namındaki yatla önce Merkez İstanbul'a uğrayarak burayı gezmişlerdir.. Daha sonra buradan Mudanya yoluyla Bursa'ya giderek Aydın Vilayeti 'ndeki Behram, Bergama, Dikili ve Ayasuluk ile Bodrum ile İzmir'in merkezini; Cezayir Bahri Sefid Vilayeti'ne bağlı, Rodos, Midilli adalarını gezip eski eserleri incelemek için izin isterler. Topluluk, bunun için gerekli olan izni alır ve hükümetçe yerel yöneticilere bu şahıslara her türlü yardımın yapılması istenir(BOA, İHR, TH,338,96). Rodos Kalesi ve İstanköy 'e giriş için izin verilmemiştir. İngiliz Konsolosu'nun araya girmesiyle izin çıkar. Gezi sonunda mahalli kaymakamlıktan gelen haberde; şahısların herhangi bir olumsuz davranışta bulunamadıkları bildirilmiştir(BOA, DH, MKT,939,24; BOA,HR.TH,316,23 ve BOA,HR.TH,338,97).

6 Temmuz 1924 Cean Fakültesi'nde tebakatü'l-arz konferansı müallimi Gabriel'in Bodrum'a giderek yayımlamak istediği eser için bir kaç fotoğraf almasına müsaade olunması rica edilmiştir. Bu şahsa yerel hükümetin gerekli yardımı yapması istenirken Fransa mümessili Meyaili Luyenzade'nin takdim kıldığı mektup ayrıca yollanmıştır(HR.İM..110 , 2). Cean Fakültesi Profesörü olan Gabriel'in bazı fotoğraflar çekmek için Bodrum'a gitmesine izin verilmesi için Hariciye Vekaleti Erkanı Harbiyesi tarafından bilgi verileceği belirtilmiştir. Şahsın bu işleri için bölgede birkaç gün ikamet edeceği yerel idareye bildirilmiştir (HR.İM.. , 113 ,11).

Cumhuriyet döneminde de bölgeye yurtdışından seyahat etmek için geldikleri görülür. 9 Şubat 1926 tarihinde Kudüs Saint Jean ruhban sınıfı başpapaz ve papazlarının 22 Marta doğru Bodrum'daki eski bir şatoyu ziyaret edecekleri Hariciye Vekaletine yazılmış ;bunun için yerel idarecilerden gerekli olan her türlü kolaylığın sağlanması istenmiştir (BCA,99 - 639 ;14,88). Yine Amerika Birleşik Devletlerinden Amerikalı Charles B. Wringhtsman'a ait 1108 tonluk Elpetal adlı yatın 26 Eylül 1950 -3 Haziran 1950 tarihleri arasında Çanakkale, İstanbul, İzmir ve Bodrum limanlarını ziyaret etmesine Milli Savunma Bakanlığının onayına dayanarak Dışleri Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu kararıyla izin verilmiştir(BCA, 30-18-1-2 ; 123 - 67 - 16).

Devlet gerek araştırma yapmak ve gerekse seyahat amacıyla bölgeyi gelmek isteyen yabancılara yardımcı olmaya gayret etmiştir. Sefaretlerin araya girmesiyle yapılan başvurulara Maarif Nezareti olumlu karşılık vermiştir.

4. MÜZE ÇALIŞMALARI

Müzeler, sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilime yarayan nesnelerin saklandığı halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapıdır. Toplumun ve gelişimin hizmetinde olan, halka açık, insana ve yaşadığı çevresine tanıklık etmiş malzemelerin üzerinde araştırmalar yapan, toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan ve sonunda inceleme, eğitim ve zevk alma doğrultusunda sergileyen, kâr düşüncesinden bağımsız, sürekliliği olan bir kurumdur. Müze teşebbüsü aynı zamanda imparatorluğun dört bir tarafındaki eski

eserlerin tespiti ve toplanması sürecinin başlamasını sağlamıştır. Vilayetlerden bulunan eşya ve eserler, talimat gereği derhal merkeze bildiriliyor ve kayda değer parçalar İstanbul'a gönderiliyordu. Yerel idarecilerle Avrupalı arkeologlar arasında yapılan anlaşmaların yanı sıra, dönemin siyasi konjonktürü de dikkate alınarak bazı noktalarda devletin kaçakçılığa göz yummasıyla maalesef eski eserler yurt dışına kaçırılabilmiştir. 1913 yılındaki Nizamname ile 26. Maddede eski eser ticareti yapanların yalnızca ruhsat almak suretiyle bu faaliyetlerine devam edebilecekleri hükmü konularak bu sahadaki boşluk nizamname ile kapatılmıştır(Çal,1997:394).

Osmanlı Devleti elinden geldiğince eski eserleri oluşturduğu müzeyle korumaya gayret etmiştir. Anadolu'da bulunan eski eserlerin korunmasını sağlamak amacıyla önemli olanların İstanbul'a yollanmasını istemiştir. Dâhiliye Nezareti'nden Konya Vilayeti'ne yazılan evrakta 17 Aralık 1892(27 Cemazievvel 1310)tarihli belgede Karaman, Aydın, Menteşe ve Saruhan taraflarında bulunan cami, türbe, çeşme, imaret gibi eski eserlerin önemli olduğunu, birçok tarihi eserin ise İstanbul'da olduğunu vurgulanmaktadır. Cari olan hükümler gereğince Selçuklu ve Anadolu Selçuklu eserlerinden her türde eski eserin özellikle teşhire şayan olanlarının; şuraya buraya savrulmuş olan yıkılmış eserlerin dahi olsa Müzeyi Hümayun'a gönderilmesi hususunda Konya Vilayeti 'ne tebligat yapmıştır(BOA, DH.MKT. , 2031 , 85) . Bu evrakta da Menteşe Sancağı'nda bulunan eski eserlere sahip çıkıldığını görüyoruz.

Bodrum Kalesi , bugün Sualtı Arkeoloji Müzesi'dir. Şehre adını da veren Bodrum,Hız İsa'nın dinini yayan on iki havariden Saint Petros adına 1415-1513 yılları arasında yaptırılmıştır. Petrum, Latince Petros (Peter'in yeri) olarak anılır. Petrum isminden Bodrum ismi doğmuştur. Bodrum adı bunun Türk ağzına uydurulmuş biçimidir. Saint Petrum'dan Bodrum'a dönüşür(Umar 1993, 169). XIX. yüzyılda buraya gelen Ross, şehrin adının St. John şövalyeleri tarafından Saint Petros'a adandığını belirtir (Ross ,1852, 30).Kale içerisinde birçok tarihi eseri de barındırmaktadır.

Bodrum Kalesi içinde Müslümanlara ait mezar taşları bulunduğu gibi, (Erdoğan , 2007,127–138) eski dönemlerden kalan lahitlerin de olduğunu biliyoruz. 18 Kasım 1871 (28 Şaban 1288) tarihinde Bodrum Kalesi'nde yıkılmakta olan lahit taşlarının Rodos İngiltere Konsolosu tarafından incelenmesine izin verilir. İngiliz Müzehanesi daha evvelden birçok lahit aldığından; kendisinde eksik olanları da almak istemiştir. Bu durum kale içinde yıkıma neden olacağından izin verilmemiştir(BOAHR. MKT. 722, 17) . 4 Aralık 1871 (21 Ramazan 1288) tarihinde Aydın Vilayeti'ne yazılan belgede Bodrum Kalesi'nde bulunan lahit taşlarının bakımsızlıktan bozulmasının önlemi için İngiliz Müzehanesi ve Midilli2nin İngiltere Konsolosu önlem almak istemiştir. Bu işlem için Bodrum Kalesi'nin bazı yerlerinin yıkılması için izin istemişlerdir. Bu iş için gerekli olan tahsisatı kendilerinin temin edecekleri ve bu iş için kalenin diplerinde inceleme yapmak istediklerini belirtse de devlet bu izni vermemiştir (BOA,HR.MKT,723,58). Osmanlı Devletine tarihe sahip çıkmak adına yabancı devletlerden gelen onarma ve tadilat talepleri, maalesef eserleri alıp kendi ülkelerine taşımak olarak yorumlanmıştır.

Tarihi eserlerin maddi değer olarak görülmesi satılmak istenmesi de çok üzücüdür.19 Mart 1889 (17 Recep 1306) tarihinde Bodrum civarındaki Laper Adası'nda⁴ bazı kişiler tarafından bulunan resimli büyük bir takım altının Kalkanoz ve Leryoz gibi bazı mahallerde satılmak üzere olduğu bildirilmiştir. Bu eserlerin asar-ı atika olduğundan müzeye alınması sağlanmıştır (BOA,Y..PRK.MF.,1 , 68) .

Eski eserleri barındıran arazilerin de satıldığını görüyoruz. 18 Mart 1908 (14 Safer 1326) tarihinde Aydın Vilayeti 'ne yazılan belgede Bodrum'da liman dairesi inşası için ayrılan karantina bahçesi arsasının, tapu memurluğunda satılacağı belirtilir. Eski tersane mahallini almak isteyen kişi, Salih Beyzade Mustafa Bey adlı şahsa satış işleminin yapılmasına izin verilmemesi istenmiştir. Bir şahıs ve Rüsumat Müdürlüğü'nce Tersane bölgesinde bulunan asar-ı atika olan kalenin yıktırıldığı ve burada bulunan büyük taşların taşınmakta olduğu haberi ihbar edilmiştir. Liman dairesi arsının korunması ve tersanedeki eski eserlerin koruma altına alınması ve muhafazası istenmiştir(BOA, BEO 3272, 245351).

12 Mayıs 1919 (R 12 Mayıs 1335) tarihinde Bodrum Kalesi'nin kulelerini temizlemek amacıyla gelen dört asker ve beraberindeki memurlarla bölgeyi gezmek isteyen Rodos Müze Müdürü Profesör Mapor'a, ret cevabı verilmiş; durum Bodrum Kaymakamlığı'na bildirilmiştir(BOA,DH,ŞFR, 629 , 75) .

Bodrum Kalesi'nin tamiri, Cumhuriyet Döneminde yapılmıştır. Kararlar Daire Başkanlığı tarafından 6 Kasım 1967 tarihinde İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nce Bodrum Kalesi'nin tamirinin başış yoluyla gelen

⁴Laper Adası ,olarak verilen yerin Bodrum'da nerede olduğu ile ilgili bir bilgi bulamadık.

parayla karşılanması sağlanmıştır .Tamir işi biriken yardım paralarıyla yine yabancılara yaptırılmıştır(BCA,30-18-1-2 ,212,79,8)⁵.

1869 tarihli bu Âsâr- Atıka Nizamnamesi 7 maddeden oluşur, en önemli maddesi, kazıda ele geçirilen eserlerin sikkeler istisna yurt dışına çıkarılamayacağı, yurt içinde satışının serbest olduğu, devlete satın almada öncelik tanınması hakkındadır (Çal, 1997:392). 1913 yılında kurulan Evkâf-ı Islâmiyye Müzesi'ne kadar müzelere sikke dışında Türk-İslâm devri eseri alınmadığı da bilinmektedir(Çal, 1997,392). Cumhuriyet Döneminde de Bodrum'da müzecilik çalışmaları sürmüştür. Eski paralar da tarihi eser olarak büyük önem taşıyan eserlerdir. 7 Haziran 1952 tarihinde Bodrum'un Müskebi Bucağı'na bağlı Yalıkavak Köyü'nde bir kazıda çıkarılan 15 altın ve 8 gümüş para için harcanan paranın ücretini devlet karşılar. **1050 sayılı kanununun 59 uncu maddesi** gereğince Bakanlar Kurulu kararıyla 63,50 lira tutan masrafı; Maliye Bakanlığı **1952 bütçesi 456' ıncı düşünülmeyen giderler tertibinden ödenmesi** uygun görülmüştür(BCA, 30-18-1-2 , 129 - 49- 10).Yine Londra Borsası'nda teşhir edilmek üzere Bodrum Müzesi'nde bulunan 1 adet '**Bakır İngot**'⁶ un, İngiltere makamlarından izin almak ve sigortalanmak kaydıyla 10 Temmuz 1985' ten tarihinden itibaren bir yıl süreyle geçici olarak yurtdışına çıkarılmasına izin verilmesi ve teşhir edildikten sonra yurt içine geri getirilmesi istenmiştir. Bilim kurulunun kararı ve Kültür ve turizm bakanlığının onayıyla Kararlar Daire başkanlığı **2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'un 32. Maddesine** göre Bakanlar Kurulu'nun kararıyla 8/7 1985 tarihinde karar verilmiştir (BCA,30-18-1-2 ;534 - 376 – 10).

5. YURT DIŞINA GÖTÜRÜLEN ESERLER VE YABANCI TAHRİBATI

Yerel idarecilerle Avrupalı arkeologlar arasında yapılan anlaşmaların yanı sıra, dönemin siyasi konjonktürü de dikkate alınarak bazı noktalarda devletin kaçakçılığa göz yummasıyla maalesef eski eserler yurt dışına kaçırılabilmiştir. 1913 yılındaki Nizamname ile 26. Maddede eski eser ticareti yapanların yalnızca ruhsat almak suretiyle bu faaliyetlerine devam edebilecekleri hükmü konularak bu sahadaki boşluk nizamname ile kapatılmıştır(Çal,1997:394).Bu nizamname ile kültür varlıkları için çok geç kalındığını görüyoruz.

Bodrum Kalesi'nin tamiri, temizlenmesi ne yazık ki hep yabancı devletlerin dikkatini çekmiş; bu durum yabancı devlerce hep kötüye kullanılmıştır.12 Haziran 1844(5 Cemazielevvel 1260) tarihinde Bodrum Kalesi duvarlarındaki taş heykellerin incelemesi için izin verilen, İngiltere Sefâreti serkatiplerinden Mösyö Alison araştırmalarının sonucu bildirilmiştir. Verilen raporda duvarlardaki taş heykellerin insan ve hayvan resimleriyle bezenmiş olduğu,bunların üzerlerindeki yazılarının okumasının gerekliliği, duvarlardaki heykellerin oldukça kıymetli olduklarını belirtmiştir. Taşların hepsinin yaklaşık olarak 15 kantar, zeminden beş kıta yükseklikte bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan üçünün denizden iki kulaç yükseklikte olduğu; diğer birinin kalenin ikinci kapısının yakınında bulunduğu ve diğerlerinin ise kalenin ikinci burcunun yakınlarında olduğu bildirilmiştir. Aydın Müşiri tarafından verilen kâime suretinde Dersaadet'e yapılan bildirimde; bu taşların kalenin çok derininde olması dolayısıyla çıkarılmaları mahzurlu bulunmuştur(BOA, A.)MKT. , 12 , 65).

22 Eylül 1844 (9 Ramazan 1260) tarihinde Bodrum Kalesi duvarlarında bulunan önemli taşların İngiliz Sefareti tarafından alınmak istendiği ile alakalı bilgi vardır. Beş adet olan musavver (efsunlu) resimli taşların İngiltere Sefareti tarafından istendiği bildirilir. Bunların verilmesinde mahzur olup olmadığı sorulmuştur. İngiliz Sefareti'nden Mösyö Elye, taşları incelemek üzere Bodrum Kalesi'ne gelmiş bu duruma Aydın Müşiri Yakup Paşa ve Bodrum Kaymakamı tarafından izin verilmiştir. Bu taşları almak için İngiliz Sefareti'ne durumun yazılması istenmiştir(BOA, MVL,2,4). 31 Aralık 1845(2 Muharrem 1262) tarihli belgede Bodrum Kalesi'ndeki bu taşlar hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır. Denizin yakınında bulunan bu taşların kolaylıkla çıkarılabileceği, 60'a 80 hatre mesafede olan taşın hariç tutulmak üzere kalenin tepe duvarının derin ve büyük olmasından ötürü kalenin tepe duvarlarının dalgaların sürekli akıntularına maruz kaldığından ancak bir kayıkla içeri girilerek bu işlemin yapılabileceği belirtilir Taşların derinliği 10 parmak⁷ ,boyu 2,5 metre ve zeminden 2,5 & 6 metre kadardır.

Belgede taşların ayrıntıları şöyledir:

⁵ Bu iş için gerekli malzemelerin içeriği için Bknz:Ek 1.

⁶İngot, sikke icat edilmeden önce değişim aracı olarak kullanılan, sığır derisi şeklinde yapılmış, yassı bakır levhadır.

⁷ Parmak, arşının yirmi dördte biridir . Arşin ise metre hesabıyla 68 cm'dir.

1-Taşlardan ilki zeminden 18 m yüksekliktedir. Taşın, toplamda boyu 10 m yüksekliktedir. Bu taşlar kale duvarlarının 15 m olan derinliğindedir. Bu taşların çıkarılması ve eski eser olması dolayısıyla yurtdışına verilmesi güçtür.

2- Bu taş 10 metre genişliğindedir. 20 metre uzunluğundadır. Kocabaşılar tarafından yapılan ilk incelemede taşların çıkışı biri hariç duvara yakındır. Diğerleri sandıkta bulunmuştur. Bu sandık zeminden 10 metre yüksekliktedir.

3- Bu taş, iç kalede bir zemin altında 6 metre uzunluğundadır.

4- Bu taş iç sandıkta bir tepe üzerindedir.

5- Bu taş, iç tepede zemine yakın mahaldedir.

İngiliz Mösyö Kan'ın taşların üçünün kalenin temel duvarı bulunarak kendilerine verilmesini istemiştir. Diğer iki taşın yerlerinden korunaklı şekilde çıkarıldıkları takdirde tamir edilerek alınmalarının mümkün olduğunu ve bunların iyi şekilde muhafaza edilmelerini istemiştir. Ayrıca taşlar çıkarılmazsa bunları alınmasından vazgeçeceklerini belirtir. Bu konuda gerekli bilginin Hariciye Nezareti'ne yazıldığı bildirilir. Mösyö Kan, Meclis Valayı Ahkâmı Adliye'den Şekip Efendi'ye taşlardan yurtdışına gönderilecek olanları almak istediğini belirtir. Bu şekilde Aydın Vilayeti'nde valiliğe taşların alındıklarında yerlerine diğer taşların koyulacağı ve taşların tamirlerinin yapılacağı bildirilir. Sefaret Katibi Mösyö Elye bu türde taşlardan çok fazla olduğu ,taşları inceleyenlerin ehil kişiler olmadığını taşlarla beraber bozulan kale nizamının masrafının sefaretçe karşılanabileceği bildirilmiştir(BOA, İ..HR.,32,1478).Taşların akıbeti hakkında bilgimiz yoktur. Burada acı olan tarihi değer taşıyan bu eserleri, yabancıların inceleyip kıymet biçmesi ve eserlerin yabancılara koşulsuz verilmeye çalışılmasıdır.

Kalenin içinde bulunan değerli dört mermer taş hakkında gerekli bilgilendirmenin yapılması için 26 Ocak 1857'de başka bir belge yollanır . Kalenin duvarlarına yapılan bakım sırasında eski Roma dönemine ait olduğu anlaşılan tarihi taşlara denk gelinmiş ve bu taşların kaldırılmasıyla kalenin duvar diplerinde bodrum taraflarında bulunan dört mermer taşa rastlanılmıştır. Bunlardan birinde arslan heykeline denk gelinmiş bu heykelin zamanla bozulduğu zarar gördüğü ,yine fırtına nedeniyle kalenin duvarlarının tamiri esnasında taşların bir parçasının civarda kalmış olduğu bildirilmiştir. Taşların diğer parçası resimli olup; bunlar kalenin duvarından daha aşağıda kalmıştır. Dipteki taş ise kalede daha derinde bulunduğundan çıkarılması için malzeme gerekmektedir. Taşların bir düzene koyularak kaldırılması için bir memur atanması ,bunların düzenlemesi ve taşınması için gerekli aletler sağlanmalıdır(BOA,HR.TO. 426, 72). Diğer belgede taşların müzeye taşınması ile alakalı bilgi verilir. Tophaneyi Amire Müşirliği'nce 3 Şubat 1857(8 Cemazielahir 1273) tarihinde Bodrum Kalesi civarında mermer eski eserlerin taşınması ile ilgili bilgi verilmiştir. Asarı atika olan mermerden yapılmış bir aslan başının müzeye konulmasının gerekliliği ve mahalden çıkarılmak istendiğinde zarar görmemesi için etrafının doldurularak bu şekilde taşıma işlemi yapılması vurgulanır. Taşlar için taşınma sırasında ruhsat alınmasının zorunluluğu hatırlatılır (BOA, İDH,368,24347). Bodrum civarında bulunan bu eserlerin restore ve tamirine ruhsat verilmesi için 18 Şubat 1857(23 Cemazielahir 1273) tarihinde fikir belirtilmesi istenmiştir. Kale duvarlarının tamir edilmesiyle; kale daha bakımlı hale gelmiştir. Bu taşların yerlerinden kaldırılması işlemi için devletin bir memurunun görevlendirilmesinin gerekliliği vurgulanır (BOA, A.MKT, NZD,214,23).

Bodrum ile ilgili diğer bir belgede ise Batı Anadolu'da bulunan eski kalelerin koruma altına alınması ile ilgilidir.25 Eylül 1893(14 Rebiülevvel 1311) tarihinde Biga Sancağı içindeki Babaeski Kalesi ve Bodrum civarında bulunan kalelerin zamanla halkın bu kalelerde dolaşmasıyla içeride tahribat olacağı düşünülmüştür. Kalelerin ve eski eserlerin korunması maksadıyla içlerinde asker bulundurulması istenmiştir. Bu tarihi yapıların hudutlarının mevki ve genişliğinin belirten haritalarının çıkartılması vurgulanmıştır. Bu çıkarılacak olan haritaların yerel idareye ve merkeze de bir nüshasının verilmesi istenmiştir. Kalelerdeki zararın önlenmesi, bunların muhafazaları için yerel idarecilerce korunması amacıyla Tophaneyi Amire Müşirliği'ne belge gönderilmiştir. Bununla birlikte Bodrum Kalesi'nin hapisane olması dolayısıyla eski halini devam ettirmesi ve kalede asker bulundurulması istenmiştir. Dahiliye Nezareti'nden Biga Mutasarrıflığına ve Topçu ve İstihkam Komisyonu'na durum ile alakalı tahrirat yazılır(BOA,DH.MKT.,139,8).

İtalyanların 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra Muğla'yı işgal ettiğini biliyoruz.10 Mayıs 1919 (9 Şaban 1337) tarihinde Bodrum Kalesi'ni tamir etmek isteyen İtalyanlar, bu kalenin kendi tarihleri içinde hatıraları olan eserler içerdiğini bahane ederek yerel idarecileri şikâyet etmişlerdir.

İtalyanların teşebbüsünün mahiyeti ve hükümetin engelleme sebebinin bildirilmesine dair Kalem-i Mahsusa'dan Mentеше Mutasarrıflığı'na telgraf gelmiştir(BOA,DH.ŞFR. 99, 111).

16 Kasım 1919 (R 16 Teşrini Sani 1335)'te bölgedeki İtalyanların Bodrum Kalesi'nin içinde bulunan kıymetli eserlerden biri olan lahdi(mezarı) aşırılarıyla ilgili Bodrum Kaymakamı tarafından Dahiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir(BOA, DH.ŞFR.651,57).Yine başka bir belgede tekrar İtalyan tahribatı hakkında bilgi verilir. 2 Temmuz 1920 (8 Zilkade 1338) tarihinde Bodrum Kalesi'nin içinde yapmakta oldukları temizleme ve inşaat çalışmaları sonunda buldukları kıymetli eserleri Rodos Adası'nda depoladıkları bildirilmiştir. Bodrum Maarif Vekili Kamil Bey, bölgedeki durumu araştırmak için gitmiş ve bir rapor hazırlamıştır. Yapılan baskı sonucunda kazı çalışmalarına ara verilmiş; Rodos Adası'na kaçırılan eser için Milas İtalyan Kumandanlığı'na yazı yazılmıştır. Buradan da İstanbul İtalyan Komiserliği'ne yazı gönderilerek bildirim yapılmıştır. Bodrum Kaymakamlığı'ndan verilen bilgide, son dönem yaptıkları kazıda kıymetli bir lahiti de nakletmekte oldukları Muğla Kaymakamlığı'na bildirilmiştir. Bodrum Mutasarrıf Vekilinin kendilerine durum ile ilgili hiçbir malumat verilmediğini belirtmiştir. İtalyan hükümetince verilen bilgide Bodrum Kalesi'nin kendi tarihleri içinde önemli olması dolayısıyla geçen seneden beri kalede tamir yapılmış ve kalenin taşları temizlenmiştir. Bu işin yapılması için Bodrum Kaymakamlığı'na başvuru yapılmış; buradan asarı atika nizamnamesi gereği izin alınmasının gerekli olduğu vurgulanmışsa da İtalyanlar çalışmalarına devam etmişlerdir. Kaymakamlık yapılan bu işin yasal olmadığı ile ilgili olarak Müzeyi Hümayun'a da bilgi vermiştir(BOA, DH.İ.UM,5,2). Kaleden kaçılan eserlerin geriye alınmadığını biliyoruz.

Yeni kurulan Cumhuriyet hükümeti ,kaleye yapılan İtalyan tahribatını bildiği için 20 Nisan 1925 tarihli belgede mütareke yıllarında İtalyanların hükümetten izin almaksızın Bodrum, Antalya çevresi ve özellikle Bodrum Kalesi'nde yaptıkları kazılarla Rodos'a naklettikleri asar-ı atika ile Antalya İtalyan Kız Mektebi'nde biriktirdikleri eserlerin tamamen Türk müzelerine teslim edilmedikçe Atina İtalyan Asar-ı Atika Mektebi'nin Bodrum çevresinde arkeolojik kazı yapmasına müsaade edilmeyeceği bildirilmiştir (BOA,HR.İM. , 139, 75).Arşivde eserlerin geri verildiğine dair herhangi bir belge bulamadık.

İtalyanlar, Bodrumu talan ederlerken Osmanlı Devleti sadece Bodrum'daki Maarif Vekili'ne gönderdiği belgelerde talanın önlenmesi için yazılar yazmıştır. Zira; toprak kayıpları ve iktisadi çöküş, eski eser meselesi yanında birinci önceliktedir. Avrupalıların XIX. yüzyılın başında artan eski eser merakı, Osmanlı Devleti tarafından takip ediliyor olsa da süreçlerin yakından incelendiğini söylemek mümkün değildir. Henüz müzecilikle ilgili bir düşüncenin olmadığı dönemde, arkeolojik kazı meselesi de devlet tarafından yürütülemeyecek bir faaliyet olarak görülmüştür. Ayrıca eski eser hafriyatını bilimsel bir şekilde gerçekleştirecek uzman bir heyet de mevcut değildir. İşte bu zafiyet Batılı arkeologların, Osmanlı topraklarını bir ganimet sahası olarak görmelerine ve eser avcılığına başlamalarına sebep olmuştur.

6. SONUÇ

Tarihi çok eskilere dayanan Bodrum Kazası, tam bir eski eser deposudur. Osmanlı Devleti'nin yönetimine girmeden evvel Bodrum Kalesi'nin kendisi başlı başına tarihi şaheserdir. Osmanlı Devleti'nde de arkeoloji çalışmalarının başlaması, XIX. yüzyılın başlarındadır. Maalesef kazı için araştırma izni alanların hepsi yabancıdır. Kazı izinleri bir yıllık periyodlar halinde verilmiş; devlet daha sonra memnun kaldığı takdirde bu izinleri uzatma yoluna gitmiştir. Maalesef en büyük sorun tarihi eserlerin yurt dışına kaçırılmasıdır. İngilizlere verilen kazı izinleriyle İngiltere Devletine çıkardığı eski eserleri kendi ülkesine götürmek için izin verilmiştir. Dikkatimizi çeken en önemli noktalardan biri kazı izinlerinde ve eski eser incelemelerinde konsoloslukların çok faal rol oynamasıdır. Bodrum Kazası'ndaki kazı bölgesi, kale ve Etrim civarındadır. Tarihi eserlerin bir kısmı İstanbul 'a Müzeyi Hümayun'a yollanmıştır.

Bölgeye yapılan araştırma ve inceleme gezileri de oldukça fazladır. Özellikle bilim adamlarından oluşan uzmanlar, gruplar veya bu bölgenin tarihine meraklı olan kişiler devletten izin alarak bölgeye gelmek istemiştir. Devlet genelde bu çalışmalara ve gezilere olumlu bakmış; yerel yöneticilere yazdığı belgelerde gelenlere kolaylık gösterilmesini vurgulamış, başvuranların birçoğuna da gerekli izinleri vermiştir. 1919 'den itibaren İtalyanların Bodrum Kazası'na çıkmasıyla beraber, bölgede yağma ve talan yapmaya başlaması bir olmuştur. İtalyanlar, kaledeki eserleri önce Rodos Adası'na nakletmişler; daha sonra kendi memleketlerine götürmekten de geri durmamışlardır. Türk Hükümeti bu yüzden İtalyanlara götürecekleri eserleri getirmedikleri takdirde Bodrum'da kazı yapmalarına izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Bodrum Kalesi'ne yapılan İtalyan yağması dışında kalenin içinde bulunan önemli taşları İngiliz Sefareti'nin

istediğini de görüyoruz. Osmanlı Devleti bu taşlara sahip çıkmış; taşları vermemiştir. Bu durum aslında tarihi eserlere sahip çıktığının önemli bir kanıtıdır.

KAYNAKÇA

1-DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Amedi Mektubi Kalemî A.MKT, NZD,214,23, A.AMD,72,1 ,A.MKT,12,65.

Bab-ı Ali Evrâk Odası Evrâkı BEO 3272, 245351

Dahiliye Nezareti DH.MKT.,139,8 ;DH,ŞFR, 629 , 75 ,DH.ŞFR. 99, 111 DH. ŞFR.651,57 ;DH.İ.UM,5,2, DH, MKT,939,24 ,DH.ŞFR,343,84, DH.MKT, 2031 , 85.

Hariciye Mektubi HR. MKT. 722 ,17 ,HR.MKT,723,58 HR.TH.142,56 ,HR.TH,338,9748 ,HR.TO,241,68,HR,MKT,510,73, HR.İM. , 64 ,53 ,HR,MKT,220,63,HR.MKT , 276 , 94,HR,MKT,284,36,HR,MKT,284,83,HR.MKT, 250 ,60 ,HR.MKT.,131, 61, HR.MKT.132,85,HR,MKT,135,41, HR.MKT. 166, 58,HR. SYS,2931, 74,HR. MKT, 174, 71, HR. MKT. 246 ,HR.TH,316,23,HR.TO.. 426, 72,HR. İM,110,2;HR,İM,113,11,HR.İM,139İ75

İrade Tasnifi ,İHR,TH,338,96,İDH,368,24347 ;İ.HR..156 , 8335 İ.HR.. 32, 1478

Maarif Nezareti MF. MKT. 208, 29, MF. MKT. , 282, 73, MF, MKT,282,73

Meclisi Vala MVL,2,4

Yıldız Evrakı (Maarif Nezareti), Y..PRK.MF.,1 , 68 ,YPRK,ASK,160,8, YPRK,ASK160,3,Y.MTV,74,139,Y.EE,KP,24,2343

Yıldız Evrakı (Kamil Paşa Evrakı) ,Y..EE..KP.. 24, 2341

B-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA,99 - 639 ;14,88;BCA ,30-18-1-2 ; 154 - 92 – 16;BCA,30-18-1-2; 183 - 8 – 12;BCA, 30-18-1-2 , 129 - 49- 10;BCA,,30-18-1-2 ;534 - 376 – 10 BCA,30-18-1-2 ,212,79,8, BCA,30-18-1-2 , 321 - 67 – 2; BCA, 30-18-1-2 ; 123 - 67 – 16).

2-AYDIN VİLAYET SALNAMELERİ(AVS)

1296, 1297, 1298, 1300, 1301, 1302, 1304, 1307, 1311, 1312, 1313 , 1316, 1317, 1320, 1321, 1326.

3-BASILI ESERLER

Baykara Taşkaya, Arzu .(2013),*Bodrum 19. Yüzyıl* , Sage Yayınevi ,Ankara.

Baykara Taşkaya, Arzu .(2020) ,”Osmanlı Devleti’nin “Asar-ı Atika “Deposu Rodos Adası,S.,Edit,Doç:Seda Topgül, *Sosyal ve İnsani Bilimler Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler*, Setinje-Karada,IVPE,231-250.

Cevat Sami –Hüseyin Hüsnü. (2000), *İzmir, 1905*,İzmir.

Çal, Halit. (1997). "Osmanlı Devletinde Âsâr-ı Atika Nizamnâmeleri" *Vakıflar Dergisi*, 26 391-400.

Duran, Faik Sabri.(1996),*Büyük Atlas* ,İstanbul.

Erdoğan M.Akif .(2007),”Bodrum Müzesindeki Korunan İslami Kitabe ve Mezar Taşları,” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXII, Sayı Temmuz 2007,127–138.

Newton C.T-Pullan,R.P,A. (1862),*History Of Discoveries Halicarnassus Cnidus and Branchide* , London .

Ross, Ludwig .(1852),*1845 Reisen Nach Kos Halikarnassos Rodos und der insel Cipern*, Halle-Almanya .

Umar Bilge.(1993),*Türkiye’de Tarihsel Adlar*, İstanbul.

Ünal, A .(2002). “XVI. ve XVII.Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz, Ege Adaları) ya da Kapudan Paşa Eyaleti “, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1 (12) , 251-261.

EK 1 Bodrum Kalesi'nin İnşa Malzemeleri BCA,30-18-1-2 / 212 - 79 - 8.

Telephone: ACROW
AMBASSADOR 3456 ENGINEERS (EXPORT) LTD
(20Lines) SOUTH WHARF-LONDON,W.2

QUOTATION AND
PRO-FORMA
INVOICE

Telegrams:
ACROWLIT, LONDON

16 th. November, 1966

The Ministry of Education of the Turkish Republic
(T.C.Milli Egitim Bakanligi)

Owing to the possible fluctuations in freight and insurance charges c.i.f. quotations are made on the condition that the goods will be charged at the c.i.f. rates ruling at the time of shipment irrespective of any quotations previously made.

Scaffolding to the English Tower of Bodrum
Castla as to our Drawing NO:A/S.1848.
One lift of Handrails and materials for
tying included. Decking has not been
allowed for.

28	Adjustable Bases.	25/6d.ea	35.	14. Od.
79	8'0" Matres.	89/3d.ea	352.	10. 9d.
64	6'0" Matres.	68/6d.ea	219.	4. Od.
26	8'0" Diagonal Brase	30/9d.ea	39.	19. 6d.
23	6'0" Diagonal Brase	28/9d.ea	33.	1. 3d.
49	Sectional Brase.	24/6d.ea	60.	0. 6d.
28	9'6" Vertical.	46/9d.ea	65.	9. Od.
46	6'4" Vertical.	30/0d.ea	69.	0. Od.
130	12'8" "	61/0d.ea	396.	10. Od.
6	8'0" Handrail.	19/6d.ea	5.	17. Od.
5	6'0" "	15/6d.ea	3.	17. 6d.
3	Return "	10/3d.ea.	1.	10. 9d.
1	Special 5'0" Handrail.	14/6d.ea.	14.	6d.
11	" " Matras.	67/6d.ea.	37.	2. 6d.
10	" " Diagonal Brase	27/9d.ea.	13.	17. 6d.
488	2" Scaffold Tube.	2/0d.p.ft.	48.	16. Od.
104	Double Coupler.	9/9d.ea.	50.	14. Od.
2054	2"Scaffold Tube.	2/0d.p.ft.	205.	8. Od.
170	Double Coupler.	9/9d.ea.	82.	17. 6d.
110	Swival Coupler.	11/6d.ea.	63.	5. Od.
42	Joint Pin	6/9d.ea	14.	3. 6d.
			1,799.	12. 9d.
			263.	0. Od.

Freight and Insurance

12,062. 12.9d.
C.I.F. IZMIR?

030 18 01 72 (continued)
78 8

NO/UG 21.9.1967

EK 2 Etrim ve Gökçeler Arası Kazı Alanı BOA, MF,MKT,282,73.

MF.MKT.00282.00073.001